

Sosyal Medya ve Post-Truth İlişkisi: Covid-19 Aşı Haberleri Üzerine Bir İnceleme

Social Media and Post-Truth Relationship: A Study on Covid-19 Vaccine News

Serhat Madsar, Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

E-posta: serhatmadsar01@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-1152-1728

Araştırma Makalesi/Research Article

Öz

Hakikatin önemsizleşmesi dönemi rasyonel süreçlerden bağımsız olarak bireylerin duygu ve düşünceleri bağlamında ürettikleri gerçeklik inşası olarak değerlendirilmektedir. Bu dönem ise yeni medya ortamlarının yaygınlaşmasıyla ilişkilendirilmekte, yeni medyanın kullanıcı türevli içerik üretimi, denetimsiz yapısı, hızlı bir şekilde yayılıma imkân tanınması gibi özelliklerle ele alınmaktadır. Bu çalışmada teyit/doğrulama hizmeti veren teyit.org'da yer alan Covid-19 aşı haberlerine yönelik içerik analizi uygulanmış ve bu haberler hakikatin önemsizleşmesi bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre aşı çalışmalarına yönelik aşının çok hızlı bulunduğu, dolayısıyla virüsün insan yapımı olduğuna dair ve aşı ile insanlara mikroçip takılacağını öne süren komplo teorileri, aşı kaynaklı birçok ölümün yaşandığı ve aşının kısırlığa yol açtığına dair asılsız haberler sıklıkla yeni medya ortamları üzerinden dolaşıma sokulmuştur. Bu haberler geleneksel medya ortamlarında da yer alsa dahi yeni medya ortamları hakikatin önemsizleşmesinde çok daha işlevseldir. Haberler incelendiğinde haberlerin herhangi bir kaynağa sahip olmadığı, genellikle anonim hesaplar tarafından paylaşıldığı ve sosyal medya ortamlarında oldukça etkileşim alarak yayılıma girdiği görülmektedir. Dolayısıyla hakikatin önemsizleşmesinin önüne geçebilmek için genelde medya okuryazarlığı özelde ise sosyal medya okuryazarlığı geliştirilmelidir.

Anahtar Kelimeler:

hakikat sonrası,
hakikatin
önemsizleşmesi,
teyit.org, sosyal
medya, koronavirüs,
aşı haberleri

Abstract

Independently of the rational processes the period of post-truth is considered as the construction of the reality produced by individuals in the context of their emotions and ideas. This period has been specifically explained about the spread of new media environments, such as user derivative content production, uncontrolled structure, and rapid use of new media. In this study, Covid-19 vaccination related news researched with content analysis method by "teyit.org" which is confirmation/verification service provider. Conviction of the analyst these news are evaluated in the context of the post-truth. According to the findings of the study, conspiracy theories that say people will be microchipped with the vaccine and there are many of deaths and neutering related sickness of the people caused by the fastly produced vaccine which is unusual and against the health system. More importantly conspiracy theories says that the virus is human made and it is all planned. These unconfirmed news has oftenly been circulated through the new media channels. When the news is searched, it is seen that the news does not have not any reliable source, it is usually spreads through social media environments shared by the anonymous accounts with a lot of interaction by the users. The new media environments are much more functional in grounding the truth although these conspiracy theories news take place in traditional media channels. Therefore the media literacy in general and social media literacy in particular should be developed in order to prevent the post-truth.

Keywords:

post-truth, teyit.org,
social media, covid-19,
vaccine news

Başvuru Tarihi: 05.08.2021

Yayına Kabul Tarihi: 09.11.2021

Madsar, S. (2021). Sosyal medya ve post-truth ilişkisi: Covid-19 aşı haberleri üzerine bir inceleme. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi (KİAD)*, (7), 48-63.

Giriş

Medyanın yaygınlaşması ile medya ve izleyici araştırmaları geçmişten günümüze birçok kuram ışığında sorunsallaştırılmıştır. Laswell'in öncüsü olarak kabul edildiği şırınga modeli bireylere medya karşısında pasif bir konum atfederken, Paul Lazarsfeld ve Elihu Katz'ın geliştirdiği İki Aşamalı Akış Kuramı ve Elihu Katz'ın ortaya koyduğu Kullanımlar ve Doyumlar gibi yaklaşımlar medya karşısında bireyi nispeten daha aktif olarak ele almıştır. Bireylerin medya karşısındaki konumu farklı kuramlar aracılığıyla açıklansa da bu yaklaşımların en temel ortak noktasının bireylerin medya araçları aracılığıyla bilgilendiği, kamuoyundaki tartışmalardan ve yerel, küresel olaylardan medya sayesinde haberdar olduğu söylenebilir. Medyanın kamuoyunu bilgilendirme yönündeki işlevi nedeniyle, üretilen haberler önemli bir araştırma alanı oluşturmuştur. Medyanın sahiplik yapısı ve haberlerin üretim pratikleri, iktidar ilişkileri üzerinden ele alınmış ve kamuoyu oluşturma ve ikna bağlamında tartışılmıştır. Bu minvalde yapılan araştırmalar genel olarak propaganda ile ilişkilendirilmekte ve kamuoyunu bilinçli bir şekilde iktidarın görüşleri çerçevesinde oluşturulması özelliği vurgulanmaktadır.

Genelde teknoloji özelde ise iletişim teknolojilerinin gelişimi ile birlikte bu teknolojinin sağladığı imkân ve uygulamalar bireylerin gündelik yaşamlarının temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarına ek olarak sosyal medya araçları da bireylerin haber alma ihtiyacını karşılamak için önemli mecralar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni medya ortamlarının olumlu nitelikleri sıklıkla vurgulanmasına karşın, kamusal alanın parçalanması, pekiştirme tezi gibi yaklaşımlar yeni medyaya dair geliştirilen tekno-kötümser yaklaşımın temel dayanak noktalarını oluşturmaktadır. Yeni medyaya dair geliştirilen olumsuz bakış açılarından biri de oldukça fazla enformasyon birikimi ve bunun ışığında ortaya çıkan dezenformasyon ve mezenformasyon kavramlarıdır. Bu kavramların özellikle sosyal medyada kullanıcılar tarafından sürekli olarak yeniden üretilmesi sosyal medya ve hakikatin önemsizleşmesi araştırmalarını önclemiştir. Hakikatin önemsizleştiği ve bu yeni hakikat biçiminin doğrunun yerini aldığı bu ortamlar, kamuoyunun yanlış bilgilendirilmesinde önemli bir role sahiptir. Bu yanlış bilgilerle mücadele edebilmek ve kamuoyunu aydınlatmak için ise doğrulama platformları kurulmuş, bu platformlar kaynağı belli olmayan ve özellikle sosyal medya ortamlarında yayılan yalan/yanlış bilgilerle mücadele etmektedirler. Bu platformların Türkiye'deki en yaygın örneği ise teyit.org'dur.

Özellikle içinde bulunduğumuz Covid-19 pandemi döneminde sosyal medya platformlarında pandemi ile ilgili sıklıkla yanlış haber, eksik bilgi ve komplo teorileri paylaşılmıştır. Virüsün insan yapımı olduğuna, maske ve aşılarla çipler olduğuna dair içerikler paylaşılmış ve hakikatin önemsizleşmesinin sosyal medyada üretimi sıklıkla gündeme gelmiştir. Bu araştırmanın amacı ise Covid-19 aşısı ile ilgili haberleri değerlendirmek ve bu içerikleri hakikatin önemsizleşmesi bağlamında ele almaktır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle hakikatin önemsizleşmesi kavramının özellikleri ve temelleri belirtilmiş ardından doğrulama platformu olan teyit.org'da yer alan aşı ile ilgili haberlere yönelik nitel içerik analizi uygulanmıştır.

Post-Truth/Hakikatin Önemsizleşmesi Kavramının Tarihsel Zemini ve Temelleri

Hakikatin Önemsizleşmesi araştırmaları, akademik yazında günümüz döneminin teşhisi olarak güncel olaylarla ilişkilendirilerek sıkça ele alınsa da kavram ilk kez 1992 yılında Tesich tarafından kullanılmıştır (Tesich, 1992). Tesich “A Government of Lies” adlı çalışmasında Amerika Birleşik Devletleri’nin özellikle dış politikadaki yalan ve aldatmaca haberlerin üretimini ve bu haberleri toplumun benimsemesindeki tepkisizliği belirtmek amacıyla kullanmıştır. Bu tepkisizliği belirtmek için “*özgür insanlar olarak bizler, son derece köklü bir yoldan, post-truth bir dünyada yaşamak istediğimize özgürce karar verdik*” diyerek post-truth üretim sürecine işaret etmiştir (Tesich, 1992). Kavram ilk olarak Tesich tarafından kullanılmasına karşın genel olarak Ralph Keyes ile özdeşleştirilmiştir. Post-truth kavramı ilk kez kitap boyutunda Keyes tarafından incelenmiştir. Keyes’in bu çalışması büyük ölçüde yalanla ilişkili olup kanaat önderleri olarak belirtilebilecek akademisyenler, gazeteciler, politik aktörlerin çoğunlukla yalanla uzmanlaşmış olduğunu ileri sürmektedir (Alpay, 2020:33-34). Keyes bu dönemi ise “*dürüstlüğün hiçleştiği bir dönemin ürünü*” olarak belirtmektedir (Keyes, 2017’den akt. Köse, 2020:201).

Oxford Sözlükleri, post-truth kavramını “*nesnel olguların, kamuoyu oluşturmada, duygulardan ve kişisel inançlardan daha az etkili olma durumu*” olarak tanımlamaktadır (Oxford Dictionaries, 2021). Yapılan tanımlamalardan yola çıkılarak post-truth kavramının salt yalanla ilişkili olmadığı görülmektedir. Literatüre hakikat sonrası ya da hakikatin önemsizleşmesi olarak geçen kavram, doğru, hakikat ve gerçeklik ilişkisini gündeme getirmektedir. Gerçek ve hakikat kavramları her ne kadar aynı anlamda kullanılsa da aralarında anlamlı bir fark bulunmaktadır. Gerçek, nesnel bir gerçekliği, hakikat ise doğruluğu ifade ederek bu nesnel gerçekliğin zihindeki yansıması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla gerçek ontolojik bir konu iken, hakikat kavramı epistemoloji ile ilgilidir (Alpay, 2020:26).

Post-truth sözcüğünün 2016 yılında Oxford Sözlükleri tarafından yılın kelimesi olarak seçmesiyle birlikte kavram oldukça görünürlük kazanmış ve haber etiği ile haber ve ideoloji ilişkisiyle sıkça sorunsallaştırılmıştır. Kavramın politik konularda araştırma konusu olarak kullanılması ise özellikle İngiltere’nin Avrupa Birliği’nden ayrılma süreci ve Trump’ın Amerika Birleşik Devletleri Başkanlığı’nı kazanmasıyla olmuştur. Brexit sürecinde İngiliz sağlık sistemine ait olan kaynakların Avrupa Birliği’ne aktarıldığı söyleminin yaygınlaşması, özellikle sağlık sisteminden yeterince faydalanamayan vatandaşların Avrupa Birliği’ne karşı tepki göstermelerine neden olmuş bu bağlamda post-truth tartışmaları gündeme gelmiştir. Benzer bir şekilde Donald Trump’ın kampanya döneminde medya aracılığı ile asılsız iddialar öne sürmesi politikanın hakikati manipüle ettiği konusunu gündeme getirmiş, politika ve medyanın post-truth üretimindeki rolü sıkça ele alınmıştır (Özdemir ve Çokluk, 2020:234).

Post-truth kavramının temelleri ise araştırmacılara göre farklı başlıklar altında ele alınmaktadır. Örneğin, Yalın Alpay bu dönemin temellerini, postmodernizm, yeni medya, demokrasiye duyulan güvenin azalması ve popülizm olarak sıralamaktadır (2020). Araştırmacılar post-truth dönemin temellerini farklı kavrayışlardan hareketle ele alsın

da postmodernizm ve yeni medya ortamlarının yaygınlaşması tüm araştırmalarda ortak temel olarak değerlendirilmektedir.

Post-Truth kavramının felsefi kökenlerinin geç yirminci yüzyılın postmodern felsefesinde bulunduğu belirtilmekte ve bu postmodern felsefeye atfedilen belirli ilkeler bulunmaktadır. Bunlar genel olarak çoğulcu bir toplum tasavvurunu onaylaması ile etnik azınlıklar, cinsel yönelimler ve kültürel gelenekler gibi farklı seslere önem vermesi gibi olumlu ilkeler olarak değerlendirilebilir. Fakat bununla birlikte postmodern düşünürlerin nesnel gerçekliği sorguladığı ve gerçeklik, hakikat ve doğruluk gibi post-truth ile özdeşleşen kavramların altını oydukları ileri sürülmektedir (Alpay, 2020:36-37). Postmodern düşünürler hakikat kavramını modernliğin özü olarak değerlendirdikleri için birçok konuda yaptıkları gibi hakikat kavramını da farklı perspektiflere ayırıp bozarlar (Özçelik, 2020:190). Böylesi bir hakikat kavrayışı Lyotard'ın Postmodern Durum kitabında belirttiği gibi üst anlatıların çöktüğü vurgusuyla eleştirilmektedir (2014). Anlamı bir inşa olarak değerlendiren postmodern düşünürler, tek bir anlamın olamayacağını, anlamının kişilere göre değişebileceğini dolayısıyla nesnel evrensel bir hakikatin olamayacağını vurgulamaktadırlar.

Bu bağlamda postmodernizmin hakikat kavramının özüne ilişkin getirdiği temel eleştiriler ve nesnellığe karşın takındıkları şüpheci tavır, farklı hakikatlerin oluşmasına dolayısıyla hakikatin önemsizleşmesinin işlevsel bir şekilde yaygınlaşmasına neden olduğu söylenebilir. Kişilerin sahip olduğu ideoloji ve düşünce dünyasına göre oluşturulan farklı hakikatler ise özellikle günümüzde yeni medya ortamlarında oluşturulmakta ve dolaşıma sokulmaktadır.

Post-truth ve Yeni Medya

21. yüzyıl fenomeni olarak değerlendirilebilecek yeni medya ortamlarının yükselişiyile birlikte sosyal medya platformları geleneksel medyaya ek olarak bireylerin temel haber kaynaklarından biri hâline gelmiştir.¹ Sosyal medya platformlarının özellikle kullanıcı türevli içerik üretimini mümkün kılması nedeniyle farklı hakikat inşaları bu platformlar aracılığıyla dolaşıma girmiştir. Dolayısıyla yeni medya temelli teknolojilerin yaygınlaşması, hakikat karşıtı söylemlerin de dayanağını oluşturmaktadır (Özçelik, 2020:191). Yeni medya teknolojilerinin hakikatin önemsizleşmesi ile ilişkisi genel olarak, sosyal medyanın parçalı bir kamusal alan yarattığı görüşüne denk düşen yankı odaları, aşırı enformasyon yüklemesiyle ilişkilendirilen dezenformasyon ve mezenformasyona zemin sağlaması, felsefi bağlamda ise dijital iletişim teknolojilerinin sağladığı hızın anlamın içeri oyması bağlamında tartışılmaktadır.

Yeni medya ortamlarını olumlayan görüşler, bireysel kullanıcıların sosyal medya platformlarında özgürce paylaşım yapabilme, etkileşim kurabilme özelliklerine dikkat çekerek, kullanıcıların belli konular hakkında kamuoyu oluşturabileceklerini dolayısıyla bu konular etrafında tartışma zemini oluşarak bir kamusal alan oluşabileceğini ileri sürmektedirler. Fakat yeni medya ortamlarına şüpheci yaklaşan karşıt görüşler ise sosyal

¹Türkiye nüfusunun yüzde 74'ünü oluşturan 62 milyon kişi internet kullanımına sahiptir. 54 milyon kişi ise aktif sosyal medya kullanıcısıdır (We Are Social ve Hootsuite, 2020).

medya ortamlarında ideal bir kamusal alan oluşamayacağını, kullanıcıların kendileri gibi düşünen kullanıcılarla etkileşim kurduklarını dolayısıyla parçalı bir kamusal alan oluşturduğunu ileri sürmektedirler. Bireylerin sürekli olarak benzer fikirlere maruz kaldığı parçalı kamusal alan, yankı odaları ve filtre baloncukları gibi sosyal medya terimleri ile ifade edilebilir.

Yankı odaları ve filtre baloncukları, internet sitelerinin ya da sosyal medya platformlarının kullandıkları algoritmalar sebebiyle, kişilerin internetteki faaliyetlerine ve eğilimlerine göre içerikler sunması ya da ‘kapalı’ alanlar kurmasını sağlaması ve bunun sonucunda kullanıcıların sürekli olarak benzer doğrultuda haber, bilgi ve düşüncelerden oluşan bir iletişimin içinde kalması olarak tanımlanabilir (Kavaklı, 2019:668). Kullanıcı merkezli filtreleme sistemini sıklıkla kullanan internet tabanlı hizmetler, filtreleyici seçeneklerle birlikte kullanıcılara benzer fikirleri içeren içerikler sağlayarak onların kalıp düşüncelerini besleyip sağlamlaştırmakta ve benzer düşünceye sahip kişileri aynı balonlar içerisinde buluşturmaktadır (Özdemir ve Çokluk, 2020: 243). Spordan politikaya, ekonomiden sanata birçok farklı alanda yeni medya sayesinde yankı odaları oluşturulabilir ve hakikatin önemsizleşmesi bu platformlarda işlevsel bir şekilde üretilebilir. Yankı odalarındaki kullanıcıların rasyonel olarak değil duygularıyla karar verdiklerini bilen ve bu durumun farkında olan siyasetçiler özellikle kutuplaştırıcı söylemler üretecek yöntemler izlemektedirler (Şimşek, 2018:5). Gerçek dünyada kendisiyle benzer düşünceleri bulmakta zorlanan kişiler yeni medya ortamlarının sağladığı hız ile birlikte hem kendisi gibi düşünen kişileri hızlı bir şekilde bulabilmekte hem de sosyal medyada kendi ideoloji ve dünya duruşuna yakın içeriklere hızlı bir şekilde ulaşabilmektedir. Hız kavramının ise iletişim ve anlam oluşumu bakımından eleştirilerek anlamın içini boşattığı vurgulanmaktadır.

“Han da bir deneyim alanı oluşturmak için iletişimi yavaşlatacak olan bir karmaşıklığa ihtiyaç olduğunu söyler. Çünkü ‘anlam’ der Han, ‘yavaştır’ (2017:30). Hızlanma ise, ‘dünyanın semantik açıdan kısırlaşmasına yol açar’ (2019b:30). ‘yeryüzü üzerinde ne kadar hızlı hareket edilirse o kadar daralır’ (2019b:31).” (akt. Köse, 2020:223-224).

Dolayısıyla yeni medya ortamlarının hızı ve denetlenemeyen içerik üretimi anlamsal gecikmeye zemin hazırlamaktadır. Bu durum ortak bir dünya ve duyarlılığın varlığına engel olmakla birlikte (Köse, 2020:224), sosyal medyada hakikatin önemsizleşmesinin koşullarını hazırlayan dezenformasyon ve mezenformasyonun üretim ve yayılımını mümkün kılmaktadır. Yalan/sahte haber üretimi insanlığın tarihi kadar eski bir olgu olarak kabul edilmesine rağmen, günümüzde etkisini artırmasının en önemli nedenlerden biri olarak yeni medya, özellikle sosyal medya ortamları gösterilmektedir (Kavaklı, 2019:665). Sosyal medya ortamlarının sağladığı kullanıcı türevli içerik üretimi, bu ortamlarda aşırı enformasyon yüklenmesine neden olmakta ve bu enformasyonlar denetime tabi olmaksızın dolaşıma girebilmektedirler. Özellikle filtre balonlarında bulunan kullanıcılara yönelik dezenformasyon ve mezenformasyon içeren haberler iletilerek kullanıcıları belli görüş etrafında konumlandırmak amaçlanmaktadır. Dezenformasyon ve mezenformasyon kavramları sık sık karıştırılsa da aralarında temel bir farklılık bulunmaktadır.

Dezenformasyon bilinçli bir şekilde dolaşıma sokulan yalan haber olarak

tanımlanırken, mezenformasyon haberin yanlış olduğu bilinmeden kasıtsız bir şekilde dolaşıma sokulmasıdır. Dezenformasyonda kasıtlı bir şekilde bilgilerin çarpıtılması sonucu ve yalan haber üretilirken, mezenformasyon tarafsız bir niyet taşıyan yanlış haberlerdir (Koçak Kurt ve Tekeli, 2020:604-605). Dezenformasyonda bilinçli olarak yalan haber üretimi olduğu için fotoğraf, video gibi çeşitli materyallerden yararlanılarak etki gücü artırılabilir. Örneğin bir konuya yönelik bir fotoğraf yayınlanabilir, fakat o fotoğraf, bahsedilen konu ilgili olmayabilir, bahsedilen zamanda ve mekânda hatta bahsedilen ülkede bile çekilmemiş olabilir (Kırık ve Tanrıverdi Yılmaz, 2018: 218). Sahte haberlerin bu şekilde çoğalması demokratik sistemlerin sağlığını ciddi şekilde tehdit etmektedir Nüfusun büyük bir çoğunluğu üretilen manipülasyonlara karşı kitlesel bir biçimde mücadele etmediği sürece, özellikle gazetecilik büyük bir tehdit altında olacaktır. Dolayısıyla gazetecilik tehdit altında olduğu sürece demokrasilerin sağlığı da tehlikeye girecektir (Prego, 2017: 20-21).

Sosyal medya ortamlarında bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde dolaşıma sokulan sahte/yalan haberler ile mücadele edebilmek için sosyal medya okuryazarlığı özellikle hakikatin önemsizleşmesi ile mücadele bakımından önem kazanmaktadır. Günümüzde sosyal medya üzerinden yayılan politika, ekonomi, din, eğitim ve sağlık gibi hemen hemen tüm alanlarda dezenformasyon ve mezenformasyon gerçekleşebilmektedir. Bu doğrultuda yalan ve sahte haber ile mücadele edip toplumu bilinçlendirmek için çeşitli platformlar kurulmaktadır. Bu platformlar içeriği şüpheli olan içerik, söylem ve iddiaların doğruluğunu araştırıp ölçmektedirler. Türkiye’de bu platformlara örnek olarak “Doğruluk Payı”, “Yalan Savar”, “Teyit.org” gösterilebilir (Yegen, 2018: 105).

Amaç ve Yöntem

Günümüzde içinde bulunduğumuz Covid-19 pandemi döneminde özellikle sosyal medya ortamlarında virüs ile ilgili yalan/sahte haberlerinin dolaşıma girdiği görülmektedir. Virüsün insan yapımı olduğuna dair komplo teorileri, virüsün aslında hiçbir zaman var olmadığına dair asılsız iddialar, aşılardan üretim süreci ve etkililiği hakkında şüphe olduğuna dair birçok kaynağı belirsiz içerik dolaşıma sokulmuştur. Özellikle sağlık konusunda bu denli dezenformasyon ve mezenformasyon üretilmesi araştırmacıyı bu çalışmaya yöneltmiştir. Bu çalışma kapsamında aşı ile ilgili dolaşıma sokulan şüpheli haber ve içerikler teyit.org yalan haberle mücadele üzerinden incelenmiş ve aşı haberleri özelinde hakikatin önemsizleşmesi ve sosyal medya ilişkisini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemlerinden nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Nitel analiz yönteminde araştırmacı toplamış olduğu verilerden hareket ederek, bu verilerde saklı bilgiyi keşfetmeye ve ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla nitel veri analizinde kuramdan hareketle ortaya atılan varsayım ve önermeleri sınamaya dayalı olan nicel veri analiz yöntemlerinden farklılık göstermektedir (Özdemir, 2010:328).

Nitel veri analizinde genel olarak üç yöntem önerilmektedir. İlk olarak, toplanan verilerin özgün biçimine olabildiğince bağlı kalınması esastır. Katılımcıların ifadeleri

doğrudan alıntı şeklinde sunulurken, söz konusu özgünlüğün geçerliliği artırılabilir. İkinci yöntemde ise veriler betimsel bir yaklaşımla değerlendirilmekte, kodların belirlenerek kodlardan kategorilere ve kategorilerden temalara gidilmesi söz konusu olmaktadır. Ayrıca bu yöntemde temalar arasında ilişkiler de kurulmaktadır. Üçüncü yöntemde ise araştırmacı betimleme ve tematik analizine ek olarak kendi yorumlarını da kullanarak verileri analiz etmektedir. Nitel araştırma tasarımlarında genel olarak betimsel analiz veya içerik analizi kullanılmaktadır. İçerik analizi, araştırma nesnesinin özüne ilişkin anlamları, kalıpları, temaları ve kategorileri belirlemek amacıyla verilerin detaylı ve sistematik bir biçimde yorumlanmasıdır (Baltacı, 2019:377). Nitel içerik analizi çözümlenmelerinde nicel içerik analizinden farklı olarak sistematik olma, sayılar ve istatistiklerle ifade etme gibi nicel içerik analizinin özünü oluşturan noktalar hemen hemen terk edilmiştir (İnal, 1996: 82).

Bu doğrultuda nitel içerik analizinin sunduğu yöntemlerden hareketle aşı haberlerinin hakikatin önemsizleşmesi ile ilişkisini ortaya koymak amacıyla kategoriler oluşturulmuştur. Kategoriler hakikatin önemsizleşmesini içeren haberlerin oluşmasına neden olabileceği düşünülen kaynak seçimi, mesajın/içeriğin ne olduğu, hangi mecralarda dolaşıma girdiği, etki/yayımlı oranı ve gerçek/hakikatin ne olduğu olarak beş farklı kategori belirlenmiştir.² Bu kategoriler ışığında Covid-19 aşısıyla ilgili üretilen şüpheli haberler değerlendirilmiştir.

Bulgular

Aşağıdaki tabloda 1 Ekim 2020- 20 Nisan 2021 tarihleri arasında aşı ile ilgili yapılan şüpheli haber ve iddialar teyit.org üzerinden hakikatin önemsizleşmesi ve yeni medya ilişkisini belirleyebilmek amacıyla çeşitli kategoriler aracılığıyla değerlendirilmiştir.

Tablo-1: Aşı ile İlgili İçerikler/İddialar ve Hakikat

	Kaynak	Mesaj	Mecra	Yayımlı Miktarı	Gerçek/Hakikat
1.	Kaynak Belirsiz	Brezilyalı doktor aşı denemeleri nedeniyle hayatını kaybetti.	Yeni Akit Haber Vakti Twitter	Binlerce beğeni ve paylaşım ³	Astra Zeneca'nın Brezilya'daki aşı denemelerine katılan ve hayatını kaybeden doktorun, aşığı olup olmadığı henüz bilinmiyor. Aşı deneylerine katılan herkese aday aşı enjekte edilmiyor. Katılımcıların yarısı plasebo alıyor. (BBC, University of Oxford, History of Vaccines,).

²Kategoriler, Merve Özdemir ve Nil Çokluk'un Post Hakikatin İlk Evresi Yankı Odaları: Yalan Haber mi Daha Hızlı Yayılıyor Coronavirüs mü? (2021) adlı çalışmalarından alınmıştır.

³Paylaşımın aldığı etkileşimin tam miktarı ve ilgili iddiayı dolaşıma sokanların ismini geçirerek paylaşılması Kişisel Verileri Koruma Kanunu bağlamında tercih edilmemiştir. www.teyit.org üzerinden ilgili iddialar detaylı olarak incelenebilir, yayılım miktarı tam olarak öğrenilebilir, iddiayı dolaşıma sokan kişi ve kurumlar hakkında bilgi edinilebilir.

2.	Kaynak Belirsiz	Covid-19 aşısı ile insanlara mikroçipler yerleştirilecek.	Facebook YouTube	Yüzbinlerce beğeni ve paylaşım	Bill Gates CBS'e verdiği röportajda "geliştirilen aşılardan insanları izlemeyi mümkün kılan herhangi bir şeyle bağlantısı olmadığını" belirtmiştir. Covid-19 aşısıyla mikroçip yerleştirilecek iddiasının bilimsel bir dayanağı bulunmamaktadır. (Gates-CBS News röpotajı, Reuters)
3.	Kaynak Belirsiz	Covid-19 aşlarıyla insanlara fetüs hücreleri enjekte edilecek.	Facebook Twitter	Yüzlerce beğeni ve paylaşım	İnsan fetüs hücreleri, aşı geliştirme aşamasında virüsü izole etmek için kullanılabilir, ancak nihai üründe yer almıyor. RNA bazlı aşılar ise canlı hücrelerden yararlanılmıyor. (USA Today, Vaccine Knowledge Project)
4.	Kaynak Belirsiz	Küba'da ilaç çalışmaları için tecavüzcüler kullanılıyor.	Twitter	On binlerce beğeni ve paylaşım	Küba'da klinik çalışmalara katılım gönüllük esaslı geçerli. Suçlular denek olmak için zorlanmıyor. (AA, The Caribbean Council, Medice Review)
5.	Arslan Bulut	Koronavirüs sürekli mutasyona uğradığı için aşılar işe yaramayacak.	Twitter Facebook Yeniçağ Gazetesi	Yüzlerce beğeni ve paylaşım	Virüsün mutasyona uğraması, aşılar için olumsuz olmayabilir. Mutasyona uğrasa bile etkililiği kanıtlanan aşıların virüsün yayılımını durdurmada önemli bir potansiyele sahip. (Health Line, New York Times)
6.	Dr. Christiane Northrup	Covid-19 aşısı ile insanlara maymun ve domuz genleri enjekte edilecek.	Twitter YouTube	Binlerce Beğeni ve Paylaşım	Hayvansal jelatin, aşıların güvenli ve etkili olmasını sağlıyor fakat insan DNA'sını etkilemiyor. Covid-19 için geliştirilen aşılar hayvan hücrelerinden yararlanılmıyor. (Immunology, BBC News)

7.	Kaynak Belirsiz	Pfizer ve BioNTech aşısının deneylerine katılan altı kişi hayatını kaybetti.	Twitter Odatv	Onlarca Beğeni ve Paylaşım	Aşı denemelerine katılan 44 bin kişiden hayatını kaybeden 6 kişinin ikisi aşı grubunda diğer 4 kişi ise plasebo grubunda. Özellikle ölümlere aşının yol açtığını gösteren bir bulgu bulunmamaktadır. (FDA, Pfizer)
8.	Kaynak Belirsiz	Covid-19 aşısı olan hemşire bayılarak hayatını kaybetti.	Twitter Yeniakit.com	Yüzlerce Beğeni ve Paylaşım	Hemşirenin bayılması aşından kaynaklı değil, olağan bir vücut tepkisi. Hemşire hayatta ve sağlığı yerinde. (Centers for Disease Control and Prevention)
9.	Kaynak Belirsiz	12 aşı gönüllüsü koronavirüse yakalandığından aşı etkisizdir.	Haber Türk Medya Bar Donanım Haber	-	2 bin kişiden 12 kişinin hastalanması, aşının başarısız olduğunu göstermez. Ayrıca bu kişiler aşından önce virüs kapmış olabilirler. (DW, Sağlık Bakanlığı)
10.	Kaynak Belirsiz	Kapağı açılmamış şırıngalarla aşı yapılıyor.	Twitter	Yüzlerce Beğeni ve Paylaşım	Şırınganın kapağı açılmadan yapılan aşı görüntüleri aşılama sırasında çekilmemiş. Görüntüler bağlamından kopartılarak paylaşılmış. (Annastacia Palaszczuk)
11.	Kaynak Belirsiz	Türkiye Çin'den aşı siparişi veren tek ülke.	Twitter	Yüzlerce Beğeni ve Paylaşım	Türkiye Çin'den aşı siparişi eden tek ülke değil. Brezilya, Filipinler, Endonezya, Şili gibi ülkeler de Çin'in geliştirdiği aşılarından sipariş vermekte. (Reuters, Bloomberg)
12.	Kaynak Belirsiz	Pfizer & BioNTech'in geliştirdiği Covid-19 aşısı gönüllülerde yüz felcine neden oluyor.	Twitter Akit TV	Yüzlerce Beğeni ve Paylaşım	FDA'nın yayınladığı raporda yüz felci vurgulansa da buna aşının neden olduğuna dair bir kanıt bulunmamaktadır. Ayrıca raporda aşı ile yüz felci arasında nedensel bir ilişki olmadığı vurgulanmaktadır. (FDA, Mayo Clinic, NHS)

13.	Dr. Benjamin Hiller	RNA aşıları insan DNA'sını değiştirecek	YouTube Twitter Instagram	Binlerce Beğeni ve Paylaşım	mRNA hastalığa neden olan organizmaya yönelik protein oluşturmak için kullanılır. RNA protein oluşturduktan sonra yok olur. Dolayısıyla DNA'sını değiştirmesi söz konusu değildir. (CDC, Harvard University)
14.	Kaynak Belirsiz	Aşının içindeki luciferase enzimi genlerimizi değiştirecek.	Twitter Facebook	Yüzlerce Beğeni ve Binlerce Paylaşım	Enzimin iddia edildiği gibi radyo dalgalarını toplayarak bir genetik değişikliğe yol açması, insanları antene çevirmesi, bilimsel bir temele dayanmamaktadır. (MIT News, Sciencedirect, FDA)
15.	Kaynak Belirsiz	Sahte şırıngalarla aşı yapılıyor.	YouTube Twitter	Yüzlerce Beğeni ve Paylaşım	Sahte şırıngalarla aşı yapıldığını iddia eden videoda iğnesi geri çekilebilir şırınga kullanılmaktadır. Bu tür şırıngalar bağışıklık kazandırmak amacıyla kullanılmaktadır. Videodaki aşı kas içine yapıldığı için iğnesi görünmemektedir. (CNN, WHO)
16.	Kaynak Belirsiz	Aziz Sancar sosyal medya hesaplarından aşı şüphesi ile ilgili paylaşımlar yapmaktadır.	Twitter Instagram	On binlerce Beğeni ve Binlerce Paylaşım	İçerikler Aziz Sancar adına açılan parodi hesaptan paylaşılmıştır. Sancar sosyal medya kullanmadığını ve böyle bir paylaşımında bulunmadığını belirtmiştir. (Ülkü Sancar)
17.	Kaynak Belirsiz	Kamala Harris videoda görüldüğü gibi aslında aşı olmamıştır.	Facebook	Yüzlerce Beğeni	Harris'e yapılan aşıda güvenlik aparatı kullanılmıştır. Sağlık görevlisi videonun ardından aparatı indirmiştir. Dolayısıyla Harris aşı olmuştur. (CDC)

18.	Kaynak Belirsiz	Kocaeli Üniversitesi Rektörü torpille önden Pfizer aşısı oldu.	Twitter Sözcü	Binlerce Beğeni ve Paylaşım	Rektör Sadettin Hülagü aşının üçüncü faz uygulamasına gönüllü olarak katılmıştır. Dolayısıyla torpille önden aşı olmamıştır. (Anadolu Ajansı, Deutsche Welle)
19.	Kaynak Belirsiz	Sağlık çalışanları bile aşıya erişemezken Alishan ve Çağla Şikel Covid-19 aşısı oldu.	Facebook Twitter Yeniçağ Gazetesi	On binlerce Beğeni ve Yüzlerce Paylaşım	Alishan ve Çağla Şikel Sinovac aşısının Türkiye'deki üçüncü faz çalışmaları gönüllü olarak katılmışlardır. (NTV, Cumhuriyet)
20.	Kaynak Belirsiz	Pfizer/BioNTech aşısının beklenenden daha az etkili.	Facebook Twitter Millî Gazete Sözcü Gazetesi	Yüzlerce Beğeni ve Paylaşım	Aşının ilk doz korumasının yüzde 50 düzeyinde olması olağan, Covid-19 aşıları iki doz olarak uygulanmakta ve tam koruma ikinci dozdan sonra gerçekleşmektedir. (The Guardian, FDA, Pfizer)
21.	Kaynak Belirsiz	Videoda görüldüğü gibi aşı olan kişi titriyor.	Facebook Twitter	Yüzlerce Beğeni	Titreme, aşı sonrası gözlemlenebilecek orta şiddetli ve geçici bir yan etki. Titreme aşı sonrası nörolojik bir tepki olarak değerlendirilse de araştırmalar devam ediyor. (Louisiana Department of Health)
22.	Kaynak Belirsiz	Norveç'te 13 kişinin Pfizer-BioNTech aşısı nedeniyle hayatını kaybetti.	Twitter Haberler.com Haber7.com	Yüzlerce Beğeni ve Paylaşım	Kayıplara aşının neden olduğunun ispatlanması için çalışmalar devam etmektedir. Yetkililere göre aşı sonrası semptomlar kritik hastaları tetiklemiş olsa da bu sadece bir varsayımdır. (Faktisk, BMJ)
23.	Kaynak Belirsiz	Wuhan laboratuvarı ve Pfizer'ın Glaxo adlı ilaç şirketine ait.	Facebook Instagram Twitter	Binlerce Beğeni ve Paylaşım	İddiada geçen şirketler arasında hissedarlık olsa da bahsi geçen ilaç şirketlerinin Wuhan Viroloji Enstitüsü arasında hukuki bir bağ bulunmamaktadır. (GSK, Encyclopedia.com)

24.	Nesrin Nas	Harita aşılamada bölgelere göre ayrımcılık yapılıyor.	Twitter	Yüzlerce Beğeni ve Paylaşım	Türkiye’de aşılama genel olarak yaşlı nüfusa uygulanıyor. Doğu ve Güneydoğu Bölgesinin yaş ortalaması düşük olduğu için aşılama diğer bölgelere göre daha düşük. (Sağlık Bakanlığı, TÜİK)
25.	Kaynak Belirsiz	Almanya’da aşı kaynaklı ölümler yaşanıyor.	Sözcü Yeniçağ Twitter	Yüzlerce Beğeni ve Paylaşım	Almanya’da aşı güvenliğinden sorumlu olan Paul Ehrlich Enstitüsü ölümün aşı ile ilgili olduğuna dair herhangi bir kanıtın olmadığını belirtmektedir. Kuruma göre ölüm nedeni yaş veya diğer kronik hastalıklar. (Bild, Robert Koch Institut)
26.	Kaynak Belirsiz	Avrupa Birliği Sinovac aşısı olanlara Schengen vizesi vermeme kararı aldı.	Twitter	Binlerce Paylaşım ve On Binlerce Beğeni	Dijital aşı sertifikası yasalaşmamış olsa da yalnızca AB içi seyahatleri kapsamaktadır. Schengen vizesi prosedürlerine dair herhangi bir değişiklik talebinde bulunulmamıştır. (Avrupa Birliği Konseyi, Avrupa Birliği Komisyonu)
27.	Kaynak Belirsiz	DSÖ’den Hans Henri Kluge kısıtlamalara ihtiyaç kalmadığını söyledi.	Instagram Facebook Twitter	Binlerce Beğeni ve Paylaşım	Kluge, kısıtlamaların bir süre daha olması gerektiğini belirtmiştir. Kısıtlamalara ihtiyaç olmayacağına dair öngörüsü ise 2022 yılı içindir. Ayrıca mutasyonların tehlikeli olduğunu fakat olağan bir durum olduğunu ileri sürmüştür. (DW, Science)
28.	Soner Yalçın	Aşı nasıl bu kadar hızlı bulundu? Covid-19 bir komplo olabilir mi?	Sözcü Gazetesi	-	Tüm aşılar, aşılardan güvenli ve etkili olmasını sağlayan prosedürlerden geçmiştir. Herhangi bir aşamadan taviz verildiğine dair bilimsel bir bulguya rastlanamamaktadır. (Technology Review, BBC)

29.	Kaynak Belirsiz	Pfizer-BioNTech aşısının yan etkisi ölüme yol açmaktadır.	Instagram Twitter	Yüzlerce Beğeni ve Paylaşım	Ölüm aşının yan etkisi değil, olumsuz ciddi olay olarak belirtilmiştir. DSÖ'nün 15 Mart 2021 tarihinde yaptığı açıklamaya göre aşı kaynaklı bir ölüm gerçekleşmemiştir. (FDA, WHO)
30.	Soner Yalçın	Aşılar kısırlığa yol açmaktadır.	Sözcü Gazetesi Facebook	Yüzlerce Beğeni ve Paylaşım	Araştırmalar aşılanan bireyler ile aşılanmayanlar arasında kısırlık oranlarında herhangi bir farklılık olmadığını ortaya koymaktadır. (WHO)
31.	Kaynak Belirsiz	TBMM'nin 2018 tarihli kanun teklifi pandemiyi daha önceden bilindiği anlamına gelmektedir.	Instagram	-	TBMM'ye sunulan kanun teklifinin Covid-19 ile ilgisi bulunmamaktadır. Herkesin aşı yapması gerektiği ve aşı yapmayanlara cezai işlem uygulanmasını içeren teklif aşı karşıtlarının arttığı bir dönemde verilmiştir. (Sağlık Bakanlığı, TBMM)

Yukarıdaki tabloda teyit.org'un 1 Ekim 2020 - 20 Nisan 2021 tarihleri arasındaki aşı ile ilgili doğruluğu şüpheli/asılsız haberler verilmiştir. Bu tarihler arasında aşı ile ilgili birçok haber bulunsa da doğruluğundan şüpheli, yanlış, yanıltıcı ve teyit edilmeye muhtaç haberler değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda toplam teyit.org'da şüpheli olarak ele alınan otuz bir haber hakikatin önemsizleşmesi kapsamında değerlendirmek amacıyla çeşitli kategoriler oluşturularak analize tabi tutulmuştur.

Tabloda dezenformasyon, mezenformasyon içeren ve genellikle bilimsel dayanaktan yoksun safsata olarak değerlendirilebilecek gerçek olmayan haberlerin sosyal medya platformlarında önemli ölçüde paylaşıldığı ve dolaşıma sokulduğu görülmektedir. Sosyal medya ortamlarının sunduğu (beğeni, paylaşım gibi) etkileşim olanakları nedeniyle kullanıcıların etkileşim almak amacıyla bu tür sahte haberleri dolaşıma soktuğu belirtilebilir. Sosyal medya platformlarında içerik denetiminin mümkün olmaması, kullanıcıların bu tür mecralarda anonim olarak içerik paylaşabilmesi gerçekte ilişkisi bulunmayan haberlerin yayılımına zemin hazırladığı söylenebilir.

Aşı ile ilgili haberler incelendiğinde büyük bir bölümünün kaynağının belirsiz olduğu görülmektedir. Fakat bunun yanında gazeteci, köşe yazarı, doktor ve sosyal medya fenomeni gibi takipçileri oldukça yüksek olan kişilerin de aşı ile ilgili gerçekte ilişkisi olmayan haberleri dolaşıma soktuğu görülmektedir. Bu aktörlerin toplumsal karşılıklarının olması ve takipçilerine yönelik ikna düzeylerinin yüksek olması nedeniyle hem yanlış haberlerin oldukça geniş bir kesime ulaşmasına hem de köşe yazarları aracılığıyla bu haberlerin sosyal medya platformlarına ek olarak geleneksel medya ortamlarında da

dolaşıma girmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla bu haberler toplumun oldukça geniş bir kesimine yayılmakta ve haberlere maruz kalan medya okuryazarlığını düşük olan bireylerde aşya karşı bir şüphe oluşmasına neden olmaktadır.

Paylaşılan haberlerin içerikleri değerlendirildiğinde “*Brezilyalı doktor aşya nedeniyle hayatını kaybetti*”, “*Almanya’da aşya kaynaklı ölümler yaşanıyor*” gibi aşya ile ilgili hayatını kaybeden birçok kişinin olduğunu iddia eden asılsız haberler, “*aşya ile insanlara mikroçip yerleştirilecek*”, “*aşyalar kısırlığa yol açmakta*” örneklerinde olduğu gibi komplo teorileri, aşyanın birçok hastalığa neden olduğuna dair asılsız haberler, “*aşyalar insan DNA’sını bozacak*” yönündeki safsatalar, aşyaların çok hızlı bulunduğu dolayısıyla virüsün insan yapımı olduğu yönündeki komplo teorileri ve “*harita aşyalamada bölgelere göre ayrımcılık yapılıyor.*”, “*Kocaeli Üniversitesi Rektörü torpille önden Pfizer aşyası oldu.*”, “*Küba’da ilaç çalışmaları için tecavüzcüler kullanılıyor.*” gibi ünlülerin, politik aktörlerin sıra beklemeden aşya yaptırdığına dair, aşyalamada bölgesel ayrımcılık yapıldığını iddia eden ideolojik olarak yapılanmış haberler görülmektedir. Bu haberlerin yanlış bilgi içermesi ve yeni iletişim teknolojileri ve sosyal medyaya kötümser bakan yaklaşımların öne sürdüğü dezenformasyon ve mezenformasyon içermesi, salgın ile mücadele kapsamında oldukça risk teşkil etmektedir. Ayrıca haberlerin önemli bir bölümünün Twitter, Facebook, YouTube gibi sosyal medya platformlarında oldukça hızlı bir şekilde dolaşıma girmesi ve on binlerce beğeni ve paylaşım alması yeni medyanın hakikatin önemsizleşmesine zemin hazırlamasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Tablodaki otuz bir haberinin tamamının gerçekte ilişkisi bulunmayan haberlerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda “teyit.org.” insanları yalan haberlere karşı korumak ve bu haberleri inceleyerek insanların doğru bilgiye ulaşmasını sağlamaktadır. Fakat yanlış bilginin ilgi çekici olması nedeniyle yanlış bilginin doğru bilgiye kıyasla altı kat daha hızlı yayıldığı belirtilmektedir (teyit.org, 2021).

Aşya ile ilgili yayılan gerçekte ilişkisi olmayan haberler genel olarak değerlendirildiğinde, bu haberler herhangi bir kaynağa sahip değildir. Hem geleneksel medya hem de sosyal medyada yoğun bir şekilde dolaşıma girmesine rağmen sosyal medyanın etkileşimli ve denetimsiz yapısı nedeniyle şüpheli içeriklerin dolaşıma girmesi geleneksel medyaya nazaran daha kolay bir şekilde gerçekleşmektedir. Aşya ile ilgili komplo teorilerinden aşya çalışmalarında birçok insanın hayatını kaybettiğine dair asılsız haber dolaşıma sokulmaktadır.

Sonuç

Covid-19 virüsü salgın hâline geldikten sonra bireylerin yaşam pratiklerini önemli bir ölçüde etkilemiş, geleneksel medya ve yeni medya ortamlarının temel gündemini oluşturmuştur. Bireyler salgın sürecinde hem medya araçlarına daha bağımlı hâle gelmiş hem de salgının seyri, salgının yayılım hızını düşürmek amacıyla alınabilecek tedbir ve önlemleri, salgın hakkında yapılan bilimsel çalışmaları geleneksel ve yeni medya ortamlarından edinmişlerdir. Özellikle yeni medya ortamlarının temel haber kaynağı hâline gelmesiyle birlikte dezenformasyon ve mezenformasyon tartışmaları gündeme gelmiş ve hakikatin önemsizleşmesi tartışmaları yeni medya ortamları üzerinden sıklıkla

ele alınmıştır.

Covid-19 dönemindeki aşı haberlerini inceleyen bu çalışmada yeni medya ortamlarının hakikatin önemsizleşmesine önemli bir alan sağladığı görülmektedir. Hakikatin önemsizleşmesi duygu ve kanaatlerin gerçeğin ve bilimsel bilginin yerini aldığı bir çağ olarak tanımlandığında aşı çalışmaları gibi bilimsel süreçlerle yürütülen konularda dâhi oldukça yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Aşı ile insanların vücuduna mikroçip takılacağına dair komplo teorileri, aşından kaynaklı ölümlerin yaşandığına dair asılsız haberler, belirli kişilere ayrıcalıklı bir şekilde önceden aşı yapıldığı hakkında ideolojik olarak yapılan haberler sosyal medya ortamlarında sıklıkla dile getirilmiştir. Haberler genel olarak incelendiğinde herhangi bir kaynağa sahip olmamakla birlikte genellikle sosyal medya ortamlarından anonim kullanıcılar aracılığıyla dolaşıma sokulmaktadır. Sosyal medyanın sağladığı yayılım ve hız gibi özellikler ise bu haberlerin sürekli olarak gündemde kalmasını sağlamaktadır.

Özellikle aşı gibi sağlıkla ilgili konularda hakikatin önemsizleşmesi hem sağlık okuryazarlığını hem de medya okuryazarlığını gündeme getirmektedir. Bu bağlamda gerçeğe ilişkisi olmayan haberlerden korunabilmek için medya okuryazarlığı geliştirilmeli, haberin mutlaka kaynağı kontrol edilmeli, kaynağı olmayan haberlere şüphe ile yaklaşılmalı ve doğruluğundan emin olunmayan haberler, tepki vermek için olsa dâhi paylaşarak dolaşıma sokulmamalıdır.

Kaynakça

- Alpay, Y. (2020). *Yalanın Siyaseti*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Baltacı, A. (2019). “Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?”. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 5 (2), 368-388.
- Köse, H. (2020). “Dijimodern Çağda Hakikat, Sonrası ve Kamu Yararı”, Bülent Özçelik (Ed.) *Hakikat Sonrası Siyaset, Felsefe, Medya Uluslararası İlişkiler* (s.201-231). Ankara: Nika Yayınevi.
- İnal, A. (1996). *Haberi Okumak*. İstanbul: Temuçin Yayınları.
- Kavaklı, N. (2019). “Yalan Haberle Mücadele ve İnternet Teyit/Doğrulama Platformları”, *Erciyes İletişim Dergisi* 6 (1), 663-682.
- Kırık, A.M., Tanrıverdi Yılmaz, B. (2018). “Türkiye’de Sosyal Medya Okuryazarlığı’nın Gerekliliği Üzerine Bir Araştırma”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (79), 118-142.
- Koçak Kurt, Ş., Tekeli, E.S. (2020). “Sahte ve Hızlı: Doğruluk Sonrası Çağda Covid-19 Haberlerinin Sosyal Ağlarda Dolaşımı”, Himmet Hülür, Cem Yaşın (Ed.) *Yeni Medya, Toplum ve Siyasal İletişim* (s.601-624). Ankara: Ütopya Yayınevi.

- Lyotard, J. F. (2014). *Postmodern Durum*, (İ. Birkan, Çev). Ankara: Bilgesu.
- Oxford Dictionaries. (2021). "Definition of post-truth adjective"... 02/04/2021 tarihinde <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/post-truth?q=post+truth> adresinden alındı.
- Özdemir, M., Çokluk, N. (2020). "Post Hakikatin İlk Evresi Yankı Odaları: Yalan Haber mi Daha Hızlı Yayılıyor Coronavirus mü?", Bülent Özçelik (Ed.) *Hakikat Sonrası Siyaset, Felsefe, Medya Uluslararası İlişkiler* (s.233-261). Ankara: Nika Yayınevi.
- Özçelik, B. (2020). "Hakikat Sonrası ve Kamusal Alanda Din," Bülent Özçelik (Ed.) *Hakikat Sonrası Siyaset, Felsefe, Medya Uluslararası İlişkiler* (s.185-198). Ankara: Nika Yayınevi.
- Özdemir, M. (2010). "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 323-343.
- Prego, V. (2017). "Informative Bubbles", *Uno*, (27).
- Şimşek, V. (2018). "Post-Truth ve Yeni Medya: Sosyal Medya Grupları Üzerinden Bir İnceleme". *Global Media Journal TR Edition*, 8 (16).
- Tesich, S. (1992). "A Government of Lies." *The Nation*, 12-14.
- Yegen, C. (2018). "Doğru Haber Alma Hakkı ve Sosyal Medya Dezenformasyonunu Doğruluk Payı ve Yalansavar ile Tartışmak." *Erciyes İletişim Dergisi*, 5 (4), 101-121.
- We Are Social ve HootSuite (2020). Digital 2020: Global Digital Overview. https://www.slideshare.net/DataReportal/digital-2020-turkey-january-2020-v01?from_action=save